

ריטוריקה ושנינות

מאת שלמה גרודזנסקי

רבות מספור הוראותיה של המלה ריטוריקה, ובפיהם של רומאנטיקאים היא משמשת, זה כמה דורות, כצינור של-גנאי. אולם ריטוריקה היא יסוד קבוע ויעומד, ויסודי, בשירה. ריטוריקה היא אסגנת הדיבור המורם, הנמלק, דורות שעברו ראו בריטוריקה כמעט את עיקרה של השירה. הדורות האחרונים צמצמו את משקלה של הריטוריקה בשירה, ויש משוררים שכל מאמנם להרחיקה מן השיר. אולם לסלקה כליל אי אפשר; גם השירה המודרנית המובהקת ריטוריקה לה משלה.

היסוד הריטורני עז הוא ביותר בשירתו של נתן אלתרמן. כל דבר שהוא נוגע בו כאילו מוציא הוא אותו מורם "הדברים כמו שהם", מרימו, משגבו, ג. אלתרמן, יותר מכל משורר עברי בדורו, עולמו למעשה הוא ההווה הארצי-ישראלי בעשרות השנים האחרונות, ואף על פי כן עיר זו שבשיריו, הככר, הפרוור, הסדנה, ובריותיהם, הרבה יש בהם מן הקונסטרוקציה הרצונית, ממעשה הדמיון הממציא. עולם זה, לאמתו של דבר, כה שונה הוא ממה שעירינינו רואת — מן העיר והרחוב, הככר והפרוור הממשיים — ואף על פי כן מצאה שירה זו את ההד העמוק ביותר בלב הרבים. שירה זו שבה רב בה חלקם של החדש, המפתיע וגם הסתום, היא, לאמתו של דבר, שירה פופולארית — פופר לארית לא בבהינה שווה לכל נפש, כמו בן. הריטוריקה היא יסוד עיקרי בכל שירה המדברת ללב רבים, ללב עם.

יש בכך גם עניין שבהכרה, בבחינה ובתעודה, אין משורר עברי בדור רנו, שבה סכריע בשירתו חלקו של השכל הכורר והבורא, הממציא והדבונה. עם כל אהבתו וכשרונו הרב למשחק, דומה שגוברת בו על הכל הרתיעה היהודית המסורתית מדברים

של מה בכך — ודברים של מה בכך הם, באספקלריה זו, גם הרבה דברים הנראים לאהלים כעיקר, על כל פנים, כעיקרה של השירה. עולמה של שירה זו הוא עולם התכלית — מלה שניחנת לפירושים שונים, וגם מסלפים, ואף על פי כן אין טובה לה ממנה. ועל כן זרה לה האינטרוספקציה, הראפלאנסה האישית המפורשת, הפאתוס המוסרי שלה נובע במקורות עתיקים: קבלת-הדין והתשובה.

את השכל היוצר הזה שמכוחו באה שירה זו משמשת שנינות שאין דומה לה בעשרה ובגמישותה. לעולם אין השנינות בטלה ממלאכה בשירי — בשירי הלירי כבשירי "הסוד השביעי", השנינות היא מקורה של שירה זו, יכה גנוז סוד הסוגסטיביות הכובשת שלה. בתים אלה שבסיומו של השיר

«הרחוב» («אמר הרחוב...») יעידו עליהם טמון בשנינות זו, באמצעות הפשוטים ביותר:

יעוד אָמר: עֲלֵי שְׁלֵטֵי רְחוֹב
 קְחוּבִים שְׂמוֹתַי: רְחוֹב שֶׁל מֶלֶךְ

רְחוֹב הַפּוֹחֲזִים, רְחוֹב הַרֵעַ וְטוֹב
 רְחוֹב הַסּוֹחֲרִים, רְחוֹב צוֹרְפֵי זָהָב

רְחוֹב מְלוֹן אוֹרְחִים, רְחוֹב מְסוּנָה
 רְחוֹב פְּרֵשׁ וְמִלְטָה, רְחוֹב מוֹסֵר פְּנִים

רְחוֹב הַחֲצֵרִמּוֹת, רְחוֹב הַכּוֹבֵעֵנִים
 רְחוֹב הַמְתַּשֵּׁף, רְחוֹב הַמְתַּעֲקֵלֵץ

רְחוֹב פְּגִישׁוֹת פְּתָאֵם, רְחוֹב הַחֲרָטְמִים

רְחוֹב הַרְצָעֵנִים, טְמֵטַת הַחֲרָצִיּוֹת
 רְחוֹב הַזֹּמְרִים, רְחוֹב הַדְּמִדּוֹמִים

רְחוֹב הָאֲבֹדוֹת וְהַמְצִיאוֹת